

Ποιμαντική προσέγγιση τῆς ἑτερότητας

ΠΡΩΤΟΠΡ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ Γ. ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ*

Ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου ἔχει σημαδευτεῖ ἀνεξίτηλα ἀπὸ τὶς συνέπειες τῆς ρήξεως τῆς σχέσης του μὲ τὸν Θεὸ καὶ μὲ τὸν ἄλλον ἄνθρωπο. Αὐτὴ ἡ διατάραξη τῶν σχέσεων, καρπὸς κακῆς διαχείρισης τῆς ἐλευθερίας τοῦ πλασμένου κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωση τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπου, συνιστᾷ τὸν πυρῆνα τῆς τραγωδίας ποὺ διέπει τὴν παγκόσμια ἱστορία. Ἡ θεολογία προσδιορίζει τὸ νόημα, τὸ περιεχόμενο καὶ τὶς συνέπειες αὐτῆς τῆς ἐπιλογῆς σὲ μία λέξη: «Πτώση». Μετὰ τὴν Πτώση, ἡ ἱστορία γράφεται «ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου»¹.

Ἡ ἑτερότητα, πρὶν τὴν Πτώση, ἦταν εὐλογία. Σήμαινε τὴν ἀπόλυτη ἐλευθερία καὶ μοναδικότητα τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου καὶ συνάμα τὴν πλήρη ἀγαπτική ἐνότητα μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ ἑτερότητα μετὰ τὴν Πτώση μετατράπηκε σὲ κατάρα. Ὁ ἄλλος τώρα εἶναι ἡ κόλαση. Ἐτσι σκιαγραφοῦνται οἱ ἀνθρώπινες σχέσεις ἀπὸ τὸν μηδενιστικὸ ὑπαρξισμὸ: «Ἡ κόλαση εἶναι οἱ ἄλλοι» διακηρύττει ὁ Sartre². Ὁ ἄνθρωπος μετατράπηκε σὲ λόκο γιὰ τὸν ἄλλο ἄνθρωπο³.

Στὸ διάβα τῆς ἱστορίας καταγράφονται ἀμπολλες ἀπόπειρες νὰ μειωθεῖ ἡ ὀδύνη αὐτῆς τῆς κόλασης καὶ ἀναζητήθηκαν τρόποι νὰ ξαναγίνει ἡ ἑτερότητα εὐλογία.

---

* Ὁ Πρωτοπρ. Ἀδαμάντιος Γ. Αὐγουστίδης εἶναι Ἀναπληρωτὴς Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς ΕΚΠΑ, Ψυχίατρος, Γενικὸς Ἀρχιερατικὸς Ἐπίτροπος τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν.

1. Ἦσ. 9, 2. Μάτθ. 4, 16.

2. J-P. SARTRE, *“Huis clos”, suivi de “Les Mouches”* (1947), Gallimard, Paris, 2000, σελ. 93: «L'enfer, c'est les autres» («ἡ κόλαση εἶναι οἱ ἄλλοι»).

3. TITUS MACCIUS PLAUTUS, *Asinaria* (495) (The comedy of asses, a play in English and Latin - Latin Edition), Kindle Edition: «lupus est homo homini». T. HOBBS, *De Cive* (1642) (the citizen), R. ROYSTON, London, 1651: «Man to Man is an arrant Wolfe».

Στὴν προσπάθεια νὰ ἐπανακτηθεῖ ἢ ἀπολεσθεῖσα ἀμεσότητα τῆς σχέσης μετὰ τὸν ἀπολύτως Ἕτερο, δηλαδὴ μετὰ τὸν Θεό, κατασκευάσθηκαν θρησκευτικὲς κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωση τῶν πεπερασμένων ἀνθρώπινων ὀρίων. Καὶ καθήλωσαν τὸν ἄνθρωπο μεταξὺ αὐτολατρίας καὶ εἰδωλολατρίας. «Εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἓνα ἀπὸ τὰ λάθη τοῦ Θεοῦ; Ἡ ὁ Θεὸς εἶναι ἀπλῶς ἓνα ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα λάθη;»⁴, ἀναρωτιέται ρητορικὰ ὁ Nietzsche, ἐκφράζοντας τὸ πνεῦμα τῆς νεωτερικότητας.

Στὴν προσπάθεια νὰ ἀποκατασταθοῦν οἱ σχέσεις καὶ ἡ ἐνότητα μεταξὺ τῶν ὁμοειδῶν ἑτέρων, δηλαδὴ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἐφευρέθηκαν πολιτικές, ἰδεολογικές, κοινωνικὲς ἢ φιλοσοφικὲς προτάσεις. Καὶ οἱ ἀπόπειρες ἐπιβολῆς τῆς ἐνότητας ὀδήγησαν σὲ μεγαλύτερες καὶ συχνὰ αἱματοβαμμένες συγκρούσεις καὶ διχοστασίες.

Καὶ τέλος, μπροστὰ στὴ μόνιμη ἀπειλὴ τοῦ θανάτου, πὺν κυριάρχησε μετὰ ἀπὸ τὴν ἀποστασιοποίηση τῆς κτιστῆς ἑτερότητας ἀπὸ τὴν ἄκτιστη πηγὴ τῆς ζωῆς, τὸν ἀπολύτως ἕτερο Θεό, ὁ ἄνθρωπος καταφεύγει σὲ ψευδαισθήσεις παντοδυναμίας, σπριγιμένες ἄλλοτε σὲ θεμιτὰ μέσα, ὅπως ἡ ἐπιστήμη, καὶ ἄλλοτε σὲ παθολογικὲς ἐπιλογές, ὅπως οἱ ἰδεολογικοποιημένοι θρησκευτικοὶ φανατισμοὶ ἢ ἄλλες ἀκόμη πιὸ καταστροφικὲς ἐπιλογές, ὅπως ἡ τρομοκρατία καὶ ἡ κατασκευὴ ἀνθρώπινων βομβῶν πὺν ὀνοματίζονται «μάρτυρες» τῆς πίστεως, μετὰ τὴν ψευδαίσθησις ὅτι ἔτσι κατακτᾶται ἡ ἀθανασία⁵.

Ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῶν τῶν δεδομένων καὶ τὴν ἐπίγνωσις ὅτι οἱ σύγχρονες ποιμαντικὲς προτάσεις τῆς Ἐκκλησίας ἀπευθύνονται πρὸς ἓναν ραγδαῖα μεταλλασσόμενο κόσμο, ἡ ποιμαντικὴ προσέγγισις τῆς ἑτερότητας καθίσταται ἐπείγουσα καὶ ἐπίκαιρη.

Σήμερα, ὅσο ποτὲ ἄλλοτε, ὁ ποιμαντικὸς προβληματισμὸς ὀφείλει νὰ συνειδητοποιήσει, ὅπως σημειώνει ὁ Γέρον Χαλκηδόνος κυρὸς Μελίτων, ὅτι «ἡ χθὲς πρὸ πολλοῦ παρῆλθεν. Οὔτε κἂν τὴν σήμερον ζῶμεν σήμερον. Μᾶς προέλαβεν ἡ μεθαύριον. Εἶναι ἀπέλπιδα τὰ κτυπήματα εἰς τὴν θύραν τῆς Ἐκκλησίας... Ἄν δὲν καταρχόμεθα πρὸς τὴν πραγματικότητα τῆς εἰκό-

4. Fr. W. NIETZSCHE, *Twilight of the Idols, or how to philosophize with a hammer* (1889), μτφρ. D. Large, Oxford University Press, New York, 1998, σελ. 5.

5. Εὐρύτερη ἀνάπτυξις αὐτῶν τῶν προσεγγίσεων ὑπάρχει σιό: ΑΔ. ΑΥΓΟΥΣΤΙΑΔΗΣ, (πρωτοπρ.), «Ὁ ξεπεσμὸς καὶ ἡ ὑποτέλεια δὲν ταιριάζουν σιὸν ἄνθρωπο», *Θεολογία* 82, 2 (2011), σελ. 255 -262.

νος τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου του αὐτῆς τῆς στιγμῆς, δὲν θὰ εἶμεθα Ἐκκλησία. Θὰ εἶμεθα μιὰ ἔνδοξος, ἴσως θαυμαστή, ἱστορική πραγματικότητα, ἀλλὰ παρελθοντολογία καὶ μόνον. Ἐνῶ ἡ Ἐκκλησία εἶναι ζῶη, εἶναι ἡ πάντοτε σήμερον ἐν τῇ ἀτέρμονι ἐκτάσει τῆς αἰωνιότητος»⁶.

Ἡ ἐπίγνωση τῆς πολυπολιτισμικῆς πραγματικότητας, δηλαδή ἡ κυριαρχία τῆς ἑτερότητας, ἐντὸς τῆς ὁποίας καλεῖται ἡ Ἐκκλησία νὰ ἀσκήσει σήμερα τὶς ποιμαντικὲς τῆς παρεμβάσεις καθιστοῦν τὴν εὐθύνη ἀκόμη βαρύτερη καὶ ἐπιτακτικότερη. Ἔλλωστε, «στὴν πραγματικότητα οἱ Χριστιανοὶ ἔχουν πληρέστερη κατανόηση τῆς τραγωδίας τοῦ θανάτου, τῆς ὑπαρξιακῆς ἀγωνίας καὶ τῶν διαφόρων ἀδιεξόδων τῆς παρούσης καταστάσεως τοῦ κόσμου, ἀπὸ ὅ,τι οἱ ἐκκοσμικευμένοι ὑπαρξιστές. Οἱ ἐκκοσμικευμένοι ὑπαρξιστὲς περιγράφουν τὸ τί εἶναι ὁ κόσμος, ἐνῶ οἱ Χριστιανοὶ τὸ τί θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι καὶ συνεπῶς κατανοοῦν καλύτερα τὴν χαώδη, αἰμοσταγῆ καὶ παράλογη τραγωδία τῆς παρούσης καταστάσεως τοῦ κόσμου»⁷ σημειώνει ὁ π. Ἰωάννης Μάγιεντορφ.

Ἡ ποιμαντικὴ προσέγγιση τῆς ἑτερότητας δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει ἀθηντικότητα –καὶ οἱ ἀντίστοιχες ποιμαντικὲς παρεμβάσεις ἀποτελεσματικότητα–, ἀν δὲν ληφθοῦν ὑπ' ὄψη τρεῖς, τουλάχιστον, θεμελιώδεις συνιστώσες:

1. Χρειάζεται νὰ ὑπάρχουν σαφῶς προσδιορισμένες ἐκκλησιολογικὲς καὶ θεολογικὲς συντεταγμένες, ὥστε ἡ ποιμαντικὴ προσέγγιση τῆς ἑτερότητας νὰ μὴν ἐκπίπτει σὲ μία ἰδεολογικοποιημένη ἔκφραση μιᾶς θρησκείας μεταξὺ τῶν ἄλλων. Ἐὰν δὲν ἔχει σαφῆ ταυτότητα καὶ αὐτοσυνειδησία δὲν μπορεῖ νὰ διαλεχθεῖς μὲ τὴν ἑτερότητα.

2. Ἀπαιτεῖται ἐπίγνωση καὶ κατανόηση τῆς πολυπολιτισμικότητας καὶ τῶν συντεταγμένων τῆς νεωτερικῆς ἢ μετανεωτερικῆς πραγματικότητας ἐντὸς τῶν ὁποίων καλεῖται νὰ ὀλοποιηθεῖ ἡ ποιμαντικὴ προσέγγιση τῆς ἑτερότητας.

3. Εἶναι ἀπαραίτητο ἡ ποιμαντικὴ νὰ προφυλάξει τὸν ἑαυτό της, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀποδέκτες τῆς προσφορᾶς καὶ τῶν παρεμβάσεών της, ἀπὸ κάθε

6. ΜΕΛΙΤΩΝ, (Μητροπ. Γέρον Χαλκηδόνας), *Χαριστήρια εἰς τιμὴν τοῦ Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνας Μελίτωνος*, Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη, 1977, σελ. 37.

7. Ι. ΜΑΓΙΕΝΤΟΡΦ, (πρωτοπρ.), *Ὁ Χριστὸς σωτήρας σήμερα*, Σύναξι, Ἀθήνα, 1985, σελ. 22.

λογῆς φονταμενταλισμούς, προοπλουτιστικές ιδιοτέλειες ἢ ὑποταγή σὲ πολιτικούς ἢ ἰδεολογικούς ὠφελιμισμούς.

Στὸ πλαίσιο τοῦ προβληματισμοῦ σχετικά μὲ τὴν ποιμαντική προσέγγιση τῆς ἑτερότητας δὲν πρέπει, ἐπίσης, νὰ διαφύγει τῆς προσοχῆς μία ἀκόμη θεμελιώδης προϋπόθεση: Ὅφείλει νὰ εἶναι σαφές, ὅτι ἡ ποιμαντική εὐθὺνη ἀφορᾷ πρῶτιστα καὶ καταρχὴν τὸ Σῶμα τῆς Ἐκκλησίας.

Πρωτογενὲς μέλημα καὶ βασικὴ ὑποχρέωση τῆς Ποιμαντικῆς εἶναι ἡ καλλιέργεια, ἡ προαγωγή, ἡ φανέρωση καὶ ἡ καθιονδήποτε τρόπο ἐνσάρκωση ἐνὸς συγκεκριμένου τρόπου ζωῆς, κατανοήσεως τῶν οὐσιωδῶν τῆς ἀνθρώπινης ὕπαρξης καὶ στάσεως ἀπέναντι στὰ δεδομένα τῆς πεπτωκυίας πραγματικότητας. Πρωταρχικό, δηλαδή, ζητούμενο εἶναι ἡ διάπλαση ἐνὸς συγκεκριμένου ἥθους. Μιᾶς νοιοτροπίας ποὺ δὲν εἶναι οὔτε νομικιστικὴ οὔτε ἀκτιβιστικὴ ἀλλὰ καρπὸς τῆς προσπάθειας τοῦ πιστοῦ νὰ ζεῖ οὐκέτι αὐτὸς ἀλλὰ νὰ ζεῖ ἐν αὐτῷ ὁ Χριστός⁸. Ἡ διάπλαση ἐνὸς ἥθους ποὺ οἰκοδομεῖται ἐπὶ τῆς βεβαιότητας ὅτι «ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν»⁹. Μιᾶς νοιοτροπίας ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐπίγνωση, ὅτι οἱ χριστιανοὶ εἶναι «μέλη ἐκ μέρους»¹⁰ ποὺ συναποτελοῦν τὴν Ἐκκλησία, τὸ σὲ κάθε ἐποχὴ ἰστορικὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Καὶ σύμφωνα μὲ τὰ δικά Του λόγια¹¹.

Ἔτσι, καρπὸς καὶ κριτήριον ἀποτελεσματικότητας τῆς ποιμαντικῆς πράξης εἶναι ἀφ' ἐνὸς τὸ κατὰ πόσον προάγεται ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἐνότητα μεταξὺ τῶν πιστῶν ἀφ' ἑτέρου τὸ κατὰ πόσον αὐτὴ ἡ ἀγάπη φανερῶνεται ἔμπρακτα καὶ ἄμεσα. Φυσικὴ συνεπαγωγή αὐτῆς τῆς δυναμικῆς κατάστασης εἶναι καὶ ἡ ἀνταπόκριση στὴν πρόσκληση καὶ πρόκληση ποὺ ἀπευθύνει στὴν Ἐκκλησία ἡ θρησκευτικὴ ἢ πολιτισμικὴ ἑτερότητα.

Πρόσκληση καὶ πρόκληση γὰρ ὑπερβάσεις ποὺ θὰ ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ σχέση μὲ τὸν Χριστὸ δὲν ἐξαντλεῖται στὰ ὄρια ψυχολογικῶν ἢ ἰδεολογικῶν ἀτομικῶν ἱκανοποιήσεων ἀλλὰ συνεπάγεται ἥθος καὶ ἀγαπητικὴ εὐδαισθησία συνεπῆ πρὸς τὶς ἐντολές Του: «δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.

8. Πρβλ. Γαλ. 2, 19-20: «ἐγὼ γάρ διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον, ἵνα Θεῷ ζήσω. Χριστῷ συνεσταύρωμαι· ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός».

9. Ἰωάν. 1, 14.

10. Κόρ. Α', 12, 12: «Καθάπερ γάρ τὸ σῶμα ἐν ἐστὶ καὶ μέλη ἔχει πολλά, πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ ἐνός, πολλά ὄντα, ἐν ἐστὶ σῶμα, οὕτω καὶ ὁ Χριστός».

11. Ἰωάν. 13, 35.

Ἐπέινασα γάρ, καὶ ἐδώκατέ μου φαγεῖν, ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με, ξένος ἦμην, καὶ συνηγάγετέ με, γυμνός, καὶ περιεβάλετέ με, ἡσθένησα, καὶ ἐπεσκέψασθέ με, ἐν φυλακῇ ἦμην, καὶ ἤλθατε πρὸς με. Τότε ἀποκριθήσονται αὐτῷ οἱ δίκαιοι λέγοντες· κύριε, πότε σε εἶδομεν πεινῶντα καὶ ἐθρέψαμεν, ἢ διψῶντα καὶ ἐποτίσαμεν; πότε δέ σε εἶδομεν ξένον καὶ συνηγάγομεν, ἢ γυμνόν καὶ περιεβάλομεν; πότε δέ σε εἶδομεν ἄσθενῆ ἢ ἐν φυλακῇ, καὶ ἤλθομεν πρὸς σε; καὶ ἀποκριθεὶς ὁ βασιλεὺς ἐρεῖ αὐτοῖς· ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε»¹².

Συγκεκριμένα, ὅταν στὸ πλαίσιο τῆς παρούσας κοινωνικο-οικονομικῆς κρίσης, ἡ Ἱερὰ Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν μοιράζει περισσότερες ἀπὸ 50.000 μερίδες φαγητῶν στοὺς δρόμους καὶ στὶς ἐνορίες καθημερινά, καὶ εὐρύτερα ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος σιτίζει χιλιάδες ἐνδεῆ ἄτομα ἡμερησίως, χωρὶς νὰ ἐξετάζει φυλὴ, χρῶμα ἢ θρησκεία, μπορεῖ αὐτὸ νὰ μεταφράζεται ἀβασάνιστα ἀπὸ κάποιους ὡς κοινωνικὸ ἔργο ἢ ὡς ἀρωγὴ στὸ κοινωνικὸ ἔργο τοῦ κράτους, ποὺ βοηθᾷ στὴ μείωση τῆς φτώχειας, τῆς πείνας ἀλλὰ καὶ τῆς βίας καὶ τῆς κοινωνικῆς ἐξαθλίωσης. Ὅμως, αὐτὸ ποὺ κάνει ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι ἀπλῶς μιὰ ἀνταπόκριση σὲ κοινωνικὲς ἐπιταγές. Εἶναι ἔκφραση τῆς χρηστοθήειάς της. Ἀδιάσειστη φανέρωση ὅτι «ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ»¹³.

Αὐτὴ ἡ ποιμαντικὴ προσέγγιση τῆς ἑτερότητας, ποὺ ἀναδύεται μετὰ ἀπὸ τὴν πρόσκληση γιὰ φροντίδα τῶν ἀναξιοπαθόντων ἀδελφῶν μας, εἶτε πρόκειται γιὰ μετανάστες, γιὰ οικονομικοὺς ἢ πολεμικοὺς πρόσφυγες εἶτε γιὰ ἄλλους ἐντασσόμενους στὸ εὐρὴν πλαίσιο τῆς ἑτερότητας δὲν συνιστᾷ θρησκευτικὸ ἀκτιβισμό ἀλλὰ φυσικὴ ἐκδήλωση τοῦ ἀγαπητικοῦ ἥθους τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ποιμαντικὴ καλεῖται νὰ φανερώσει «ἔργω καὶ λόγῳ» ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι «ἡ σκηνὴ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων»¹⁴. Ὅτι ὑπεράνω τῶν πεπερασμένων ὁρίων τῶν ἰδεολογιῶν καὶ τῶν θρησκευτῶν ὑπάρχει ἡ Ἐκκλησία. Ἀκόμα καὶ στὶς περιπτώσεις ποὺ ἡ Ἐκκλησία βρίσκεται κάπου ὡς ξένη, ὡς διωκόμενη ἢ ὡς μειονότητα, βιώνοντας ὀδυνηρὰ τὴν ἑτερότητα, ὀφείλει καὶ τότε νὰ ἐκφράζει τὴν ἴδια ἀγαπητικὴ καὶ ἐνεργητικὴ ὑπομονὴ καὶ ἐγ-

12. Ματθ. 34, 40.

13. Α' Ἰωάν. 4, 8.

14. Ἀποκ. 21, 3.

καρτέρηση. Ἔλλωστε, δὲν θὰ εἶναι ἡ πρώτη φορὰ πὸν ὁ Χριστὸς «εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον»¹⁵.

Ἄλλὰ καὶ ὅταν ἡ ἑτερότητα παρουσιάζεται ἐπιθετική, καταστροφική, αἰμοδιψής, φανατική ἢ ἀνόητα –δηλαδή χωρὶς νόημα– φονταμενταλιστική ἀπέναντι στὸν Χριστὸ καὶ στὴν Ἐκκλησία, ζητώντας καὶ πάλι τὴ σταύρωση, ἡ ἀπάντηση ἔρχεται ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ Σταυροῦ: «ἄφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιοῦσι»¹⁶.

Τοῦτο δὲν σημαίνει, βεβαίως, τὴν ἀπεμπόληση τοῦ δικαιώματος τῆς αὐτοάμυνας. Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία βρίθκει παραδειγμάτων, ὅπου ἡ Ἐκκλησία ἐπέδειξε δυναμισμό καὶ ὁ τρόπος πὸν προστατεύθηκε ἡ ἀλήθεια τῆς πίστεως εἶναι θαυμαστός, προδιαγράφοντας καὶ ὑποδεικνύοντας τὸ καθῆκον μας ὅταν καὶ ὅποτε χρειαστεῖ καὶ πάλι νὰ πράξουμε ἀναλόγως.

Πρὶν ὀλοκληρωθεῖ αὐτὸς ὁ ἀναγκαστικὸς σύντομος καὶ ἀπροσπασματικὸς προβληματισμός, εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ὑπογραμμισθοῦν μερικὲς ἀκόμη καίριες παρατηρήσεις.

Πρώτη παρατήρηση εἶναι ὅτι ἡ ποιμαντικὴ τῆς ἑτερότητας προϋποθέτει τὴν ποιμαντικὴ τῆς «ἡμετερότητας».

Προηγῆται, δηλαδή, ἡ διὰ τῆς λατρείας, τῆς διδαχῆς καὶ ὅλων τῶν ἄλλων ποιμαντικῶν δραστηριοτήτων μεταστοιχείωση τοῦ δόγματος σὲ βίωμα, σὲ τρόπο ζωῆς, σὲ ἐνστερνισμό τῆς πίστεως ἀπὸ τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας, ὥστε νὰ ἔχουν νόημα καὶ νὰ εἶναι σαφεῖς οἱ θέσεις καί, ἐπομένως, νὰ καθίστανται δευτερευούσης σημασίας οἱ ἀντιθέσεις. Ἀπὸ κάθε Ποιμαντικὴ παρέμβαση προηγῆται ἡ ἐμπέδωση τῆς βεβαιότητας ὅτι ὁ θάνατος ἔχει νικηθεῖ διὰ τῆς Ἀναστάσεως. Τότε καμιά θρησκευτικὴ ἢ ἀθεϊστικὴ ἰδεολογία δὲν συνιστᾷ οὐσιώδη ἀπειλὴ ἢ ἀντίπαλο δέος. Διότι τότε γίνεται σαφές, ὅτι προέχει ἡ ἐνασχόληση μὲ τὴν ἀλήθεια καὶ παρέλκει ἡ ἀνάληψη στὴν ἐνασχόληση μὲ τὸ ἐπουσιῶδες.

Ὑπὸ αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις, ἡ ποιμαντικὴ διακονία τῆς ἑτερότητας προκρίπτει ἀβίαστα. Καὶ ἐκφράζεται φιλόνητο, ἐλεύθερα καὶ μὲ ἀπόλυτο σεβασμὸ στὸν ἄλλον, ἕτερο ἢ ἡμέτερο. Ἀναπτύσσεται ἀδέσμευτη ἀπὸ μισαλλοδοξίες, φανατισμοὺς καὶ προσπλητυστικὲς ἰδιοτέλειες. Τότε ἡ ἑτερότητα γίνεται λιγότερο σημαντικό στοιχεῖο, διότι χάνει τὸν ὄγκο τῆς ὅταν

15. Ἰωάν. 1, 11.

16. Λουκ. 23, 34.

φωτίζεται με την αγάπη και συναντάται στο πλαίσιο της ελευθερίας της δόξης των τέκνων του Θεού¹⁷. Έν Χριστώ μπορούμε να «κατανοώμεν ἀλλήλους εἰς παροξυσμὸν ἀγάπης καὶ καλῶν ἔργων»¹⁸.

Δεύτερη παρατήρηση είναι, ότι στις σημερινές ιστορικοκοινωνικές περιστάσεις, μεγαλύτερη δυσκολία φαίνεται να συνιστά τὸ γεγονός ότι ὅλα αὐτὰ πὸν προαναφέρθηκαν ἀντιμετωπίζονται ὡς θρησκευτικὲς οὐ-τοπίες. Σύμφωνα με τὸ πνεῦμα τῆς νεωτερικότητας, τὸ τέλος τῆς θρησκείας θεωρεῖται δεδομένο. Στὴν πράξη ἔχει ἐπιβληθεῖ, καταρχὴν ἔμμεσα καὶ σήμερα ἀμεσότερα, ὁ ἀποχριστιανισμὸς τῆς Εὐρώπης. Ὁ κοινωνικὸς βίος καὶ ἡ σύγχρονη πολιτικὴ καὶ πολιτισμικὴ πραγματικότητα κινδυνεύει στὸ πλαίσιο τῆς ὑποτιθέμενης βεβαιότητας ὅτι ὁ Θεὸς πέθανε καὶ οἱ ναοὶ δὲν εἶναι παρὰ οἱ τάφοι καὶ τὰ μνήματά Του¹⁹.

Ὅμως ἡ φύση ἀπεχθάνεται τὰ κενά. Ἡ προσπάθεια νὰ διαμορφωθεῖ ἕνας πολιτισμὸς μετὰ τὸν «θάνατο τοῦ Θεοῦ» ἄφησε χάσματα στὶς καρδιὰς τῶν ἀνθρώπων, τὰ ὁποῖα ἔρχονται τώρα νὰ καλύψουν κάθε λογῆς θρησκευτικοὶ φονταμενταλισμοί, παραθρησκευεῖς, ἄσαρκες πνευματικὰ συγκριτιστικὲς προτάσεις, θρησκευτικῆς ἐμπνεύσεως τρομοκρατία καὶ ἄλλα θλιβερά.

Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι ἡ ἕτερότητα κινδυνεύει νὰ γίνῃ καὶ πάλι κατὰ-ρα καὶ ἡ διαχείριση αὐτῆς τῆς πραγματικότητας προτεραιότητα ζωτικῆς σημασίας, πὸν πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχολήσει σοβαρὰ, ὑπεύθυνα καὶ ἀπροκατάληπτα. Ἄς ἐλπίσουμε ὅτι αὐτὸ θὰ γίνῃ κατανοητό, ὁ καθένας θὰ ἀναλάβῃ τις εὐθύνες πὸν τοῦ ἀναλογοῦν καὶ ἡ Ἐκκλησία θὰ πράξῃ τὸ καθῆκον της. Ἄλλωστε, ὁ καινοδιαθηκικὸς προσδιορισμὸς εἶναι ἀπόλυτα σαφής: «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἔστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ»²⁰.

17. Πρβλ. Ρωμ. 8, 20-21: «τῆ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπειάγη, οὐκ ἔκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ».

18. Ἐβρ. 10, 24.

19. FR. W. NIETZSCHE, *The Gay Science* (1882, 1887), (ed. - trans.) W. Kaufmann, Vintage, New York, 1974, σελ. 182: «What after all are these churches now if they are not the tombs and sepulchers of God?».

20. Γαλ. 3, 28.